folk/ed. Derg, 2020; 26(3):609-620
DOI: 10.22559/folklor.1169

Kafka'nın "Melezleme" sindeki Bağlaşıklık Ölçütleri

Cohesion Criteria in "A Crossbreed" By Kafka

İnci Aras*

Öz

Sözcükler ve tümceler arasındaki bağıntılardan yola çıkarak dile bir metin olarak yaklaşan metindilbilim, yedi ölçütten hareket etmektedir: bağlaşıklık, bağdaşıklık, amaçlılık, durumsallık, kabul edilebilirlik, bilgisellik ve metinler arası ilişki. Bu ölçütlerden küçük ölçekli yapı kategorisinde yer alan ve sözcüksel ve dilbilgisel olarak ikiye ayrılan bağlaşıklık, metin yüzeyindeki sözcük ve tümce arasındaki anlamsal ilişkiyi somut boyutuyla incelemektedir. Yüzey metnin doğrudan kendisine yönelik olan bağlaşıklık, bu noktada en önemli metinsellik ölçütü olarak karşımıza çıkmaktadır. Metindilbiliminin kriterleri çerçevesinde gerçekleştirilen bu çalışmanın konusunu oluşturan da Kafka'nın "Melezleme" adlı öyküsündeki bağlaşıklık düzeneklerinin çözümlenmesidir ve bu şekilde incelenen öykünün küçük ölçekli yapısına ışık tutulmasıdır. Söz konusu çalışma öncelikle anlatının temel katmanının tespit edilmesi ve ana karakterin elindeki nesneden kurtulma arzusu ile başlayan ve bu arzudan vazgeçmesi ile tamamlanan bu temel dönüşümün tespitinin ardından anlatının alt katmanlarının incelenmesi amaçlanmaktadır. Anlatı zemininde birbirine örüntülenerek temel anlatı katmanının iskeletini oluşturan bu yedi farklı alt katmanlar da kendi içinde dönüşümler içermektedir ve bu haliyle anlatının ana karakterinin kurtulmak istediği nesnesi ile bütünleşmesine katkı sağlamaktadır.

Anahtar sözcükler: *metindilbilim, bağlaşıklık, yüzey yapı, Kafka, melezleme*

Geliş tarihi (Received): 14.12.2019 - Kabul tarihi (Accepted): 19.07.2020

* Öğr. Gör. Dr. Anadolu Üniversitesi Yabancı Diller Yüksekokulu. incikarabacak1@gmail.com. ORCID ID 0000-0002-7237-3901

Abstract

As a text-based approach to language textlinguistic acting on the assumption that a kind of relation exists between words and sentences regards seven criteria: cohesion, coherence, intentionality, situationality, acceptability, informativity and intertextuality. Cohesion belonging to the category of surface structure and falling into two types as grammatical and lexical cohesion investigates the concrete relationship between sentence meaning and word order. Cohesion relating directly to surface text is classified as the most important criteria of textuality. The topic of this study carried out in the context of textlinguistic criteria is analysis of a short story "A Crossbreed" by Kafka and explanation of the surface structure of this text. In this study, the basic layer of the narrative will be determined first. Following the determination of this basic transformation, which begins with the desire of the main character to get rid of the object in his hands and is completed with the renunciation of this desire, the lower layers of the narrative will be examined. These seven different sub-layers, which are patterned together on the narrative floor and form the skeleton of the basic narrative layer, also contain transformations within themselves and they contribute to the integration of the main character of the narrative with the object it wants to get rid of.

Keywords: *textlinguistic, coherence, surface structure, Kafka, Crossbreed*

Extended summary

The text analysis carried out within the framework of text linguistics is based on "linguistics, which examines language on the basis of inter-sentence connections, sees language use as text production, and treats texts in unity" (Hengirmen, 1999: 276). These criteria are cohesion, cohesion, purposefulness, contingency, acceptability, wisdom and intertextuality (Beaugrande and Dressler, 1981: 3-4). The correlation, which is in the category of small-scale structure and which is divided into two as lexical and grammatical, examines the semantic relationship between the word and sentence on the text surface in its concrete dimension (Halliday and Ruqaiya, 1976: 5-6). Lexical correlation, repetition of words in the text (repetition of the same word or synonyms, closely related and antonyms, superlative-subordinate related words or repetition in general adjectives or partially) and collocations (use of words belonging to the same lexical field in the same context) (Dilidüzgün, 2008: 77). The grammatical correlation based on the use of grammatical relations that provide the relationship between the word and the sentence in the surface text, is provided with reference, change, decline, correlation elements, parallelism, time and appearance, functional sentence structure and implicit expression. The reference, which is a grammatical method used to avoid unnecessary repetitions on the text surface, and which does not have a meaning but is functional with its context, is usually provided with pronoun and adjective clauses (Beaugrande and Dressler, 1981: 60). Another grammatical form of cohesion that makes itself visible on the surface of the text is the use of another linguistic element to replace a previously mentioned item in the text. What makes change different from submission is that it does not create a semantic relationship but a grammatical relationship between two items (Halliday and Hasan, 1976: 89). Another replacement element

is that the element is reduced in a way that does not cause any loss of meaning in the sentence, but it can be received by the reader / listener despite its deficiency (Halliday and Ruqaiya, 1976: 142). Parallelism is another criterion of textuality that prevents unnecessary repetition and adds richness to the text (Aydın and Torusdağ, 2014: 123). The coherence element in the text, which is intended to be explained by saving the word, is left to the cultural accumulation of the reader / listener and thus the reader / listener is included in the text.

In this study, Franz Kafka's "Crossbreed" story will be examined in terms of the lexical and grammatical correlation criteria, which are among the text linguistic criteria, and it will be tried to determine how these lexical and grammatical mechanisms are deployed in the story. The word "animal" is fourteen, the word "cat" is nine, the word "lamb" is nine, the word "father" is three, the word "heritage" is three, the word "child" is repeated four times. At the same time, the word "animal" in the first sentence in the 3, 11, 14, 16, 17, 20, 21, 24, 27, 31, 37th sentences of the text, the word "cat" 1, 3, 4, 6, 18, 26, 29, the words "lamb" in sentences 31, 3, 4, 6, 18, 26, 29, 31. In the sentences, the words "father" and "heritage" are repeated in sentences 2, 30 and 37, and the word "child" in sentences 12, 13. In the work of Kafka, the reader is included in the text with external references. Although the subject of the sentence is sometimes not explicitly present in the text, the predicate can refer to the person who performed the action.

In every text, there is a general transformation that revolves around a basic transformation, and again each basic transformation consists of pieces of text that are sub-transformation in itself, called "occurrence" and added to the main transformation of the narrative (Günay, 2007: 152). Each narrative section consists of a sender (G1), a receiver (A1), an object (N1), a subject (Ö1), a promoter (D1) and a blocker (E1), a coupling (Ç) or decomposition (U) and consists of a transformation (®). The first transformation of the narrative syllabus in the text of Kafka will take place by getting rid of the subject in connection with the object: Aİ: [(Ö1 ∩ N1) → (Ö2 U N1). The action model of the second section of the narrative is the strange animal, which is a cat-lamb mixture, stands on the window sill and enjoys the sun. At this point, the animal's desire to sunbathe is the sender (G3), the sun rays object (N2) and the receiver is this strange animal (A2). Similarly, the window sill has a supporting function (D2) here, and the strange animal (Ö2), which takes the role of the subject, starts running in the meadow. It is not possible for me, the narrator, who appears in his role as a blocker (E2), to hold him. Briefly; The action model of the second section is as follows: Aİ: (Ö1 ∩ N1) → (Ö1 U N1). In the third section of the narration, it indicates that there is a transformation in which the separation between the subject and the object disappears. To put it briefly: Aİ: (Ö1 U N1) → (Ö1 ∩ N1). In the fourth section of the narrative, the strange animal (Ö2) in the lap of the narrator supports the narrator's problem with the tears (D4) that he poured from his whiskers. Briefly: Aİ: [(Ö2 U N3) → (Ö2 ∩ N3). In the fifth section of the narrator, there is a situation that marks the separation of the subject and the object: Aİ: [(Ö2 ∩ N1) → (Ö2 U N1). In the seventh section of the narrative, the transformation is completed by ending the separation between the subject, the narrator, and the object in the role of the strange animal. Aİ: [(Ö1 U N2) → (Ö1 ∩ N2).

Giriş

Metin, sözcüklerin anlamlı bir yapı üretecek şekilde bir araya gelmesiyle üretilen anlamlı bir yapıdır. Latince "textus" (dokuma) anlamına gelen metin sözcüğü, dilsel göstergelerin bildirişim amacıyla bir araya gelerek anlamsal ve mantıksal bir bütün oluşturduğu bir dil dizgesidir (Günay, 2007: 44). Bu noktada "yazı dilinin gerçekleşmiş, her sözcesine, dilin bir bütün oluşturan tüm sözlü sözceleri; sonlu sayıda tümcenin bağdaşık dizisi" (Aksan, 1982: 205) olarak da ele alınan metnin en somut özelliği şudur: "Belirli bir bildirişim bağlamında bir ya da birden çok kişi tarafından sözlü ya da yazılı olarak üretilen" ve anlamsal bir bütünlük arz eden "bir dil dizgesi bütünü" (Günay, 2003: 35) olmasıdır ve "[i]nsan zihninin kendilerine taalluk etmesiyle […] değer ve anlam kazanarak dinamizm kazan[masıdır]" (Jeanrond, 2007: 134).

18. yüzyıla kadar yazınsal yapıtlarda kullanılan söz sanatlarını "kural ve biçimleri önceden belirlenmiş, birtakım ölçütler[e]" (Özünlü, 1990: 85) göre tespit etme amacı güden klasik sözbilimin sınırları çerçevesinde yürütülen bu dizgenin incelenmesine yönelik çalışmalar, 18. yüzyıldan sonra biçembilimin çalışma alanına kaymıştır. "[D]ilbilim[in] ilke ve yöntemlerinden yararlanarak biçemin incelenmesi, biçem ölçütlerinin belirlenmesi ile uğraşan (bir) inceleme alanı" (Dilbilim Sözlüğü, 2011: 51) olan biçembilim ise "[a]nlatıma açıklık getiren ve onu kuvvetlendiren" (Wellek and Warren, 1983: 234) bir teknik olarak görülmüştür. Bu şekilde 20. yüzyıla kadar Saussure, Sapir, Troubetskoy, Jakobson ve Martinet'in önderliğinde gerçekleştirilen dilbilim çalışmalarında metin içindeki belirgin dilsel yapılara odaklanılmıştır ve dilsel göstergeler anlambirimsel ve biçimbirimsel olarak sözcük düzeyinde incelenmiştir (Kıran ve Kıran, 2010: 24-25).

Sözcük yüzlerinin altındaki gizli yapılan incelenmesi ise ancak Hjelmslev ve Chomsky'nin döneminde gerçekleştirilmiştir ve tümcelerle sınırlı olmak üzere dilsel göstergelerin görünmeyen boyutu mercek altına alınmıştır (Kıran ve Kıran, 2010: 25). Harris ise dili birbirinden bağımsız tümcelerle ele almak yerine onların metin anlamsal boyutuna ışık tutmak için "[b]elli bir bütünceden yola çıkarak, bu bütüncenin bağlı olduğu dilin dilbilgisini saptayacak yolları araştır[mıştır]" (Kıran ve *Kıran, 2010: 153)*. Bu noktada metnin dilsellikten semiotikliğe açımlanan boyutunu göz ardı etmek ve metni dilsel bir amaca hizmet eden tümceler bütünü olarak görmek yerine tümcelerden oluşan fakat alıcının alımlama sürecinde kendine özgü anlamını kazanan bir ürün olarak ele almak gerekir (Günay, 2007). Petöfi de dinleyicinin metnin anlamlandırılma sürecindeki katkısı üzerinde durmuştur. Nitekim ona göre de metnin anlamı dinleyici/okuyucu ile olan bir etkileşimin sonucu ortaya çıkmaktadır (Dressler, 1982: 27). Buna benzer şekilde Van Dijk de metin analizinde küçük yapı ve büyük yapı incelemeleri üzerinde durmaktadır. Metin yüzeyindeki dilbilgisel ilişkileri tespit etmeye yönelen küçük yapı incelemelerinin aksine büyük yapı incelemeleri metnin bir bütün olarak oluşturduğu anlam ilişkilerine odaklanmaktadır. Fakat ister küçük yapı incelemeleri olsun ister büyük yapı incelemeleri olsun, ikisi de eninde sonunda dinleyici veya okuyucunun dünya bilgisi ile de harmanlanarak birbirine bağlanmalıdır ki metnin asıl muhteviyatı anlaşılsın (Dressler, 1982: 33).

Bu noktada Weinrich metnin yüzey yapısını oluşturan evrensel öğeleri yapay ve dikey yapı incelemeleri şeklinde sınıflandırmaktadır: Çizgisel olarak metnin yapısında yer alan öğeler yatay iken, metnin yüzeysel yapısında yer almayan, fakat bellekte çağrışım uyandı-

ranlar ise dikey öğelerdir. Metnin asıl anlamı ise yatay ve dikey öğelerin metnin üst yapısında birbiriyle bağdaşıklık oluşturmasıyla ortaya çıkmaktadır (Weinrich, 1993).

"Dili cümlelerarası bağlantıları temel alarak inceleyen, dil kullanımını metin üretme olarak gören, metinleri bir bütünlük içinde ele alan dilbilim dalı" (Hengirmen, 1999: 276) olan metindilbilim çerçevesinde gerçekleştirilen metin analizlerinde yedi ölçüt baz alınmaktadır. Bu ölçütler bağlaşıklık, bağdaşıklık, amaçlılık, durumsallık, kabul edilebilirlik, bilgisellik ve metinler arası ilişkidir (Beaugrande and Dressler, 1981: 3-4). Bu ölçütlerden küçük ölçekli yapı kategorisinde yer alan ve sözcüksel ve dilbilgisel olarak ikiye ayrılan bağlaşıklık, metin yüzeyindeki sözcük ve tümce arasındaki anlamsal ilişkiyi somut boyutuyla incelemektedir (Halliday and Ruqaiya, 1976: 5-6).

Sözcüksel bağlaşıklık, metnin akıcılığını sağlamak amacıyla metindeki sözcüklerin yinelenmesi (aynı sözcüğün veya eş anlamlı, yakın anlamlı ve zıt anlamlı sözcüklerin, üstterim-altanlam ilişkili sözcüklerin yinelenmesi veya genel sıfatlarla veya kısmi olarak yapılan yineleme) ve eşdizimleme (aynı sözcüksel alana ait sözcüklerin aynı bağlamda kullanımı) yolu ile sağlanmaktadır (Dilidüzgün, 2008: 77). Örnek olarak: "Bulut sınavı başardı. Başarısı tüm ailesini mutlu etti".

Yukarıdaki cümlede "başardı" sözcüğü yerine "başarısı" şeklinde aynı kökten türemiş sözcüklerin kullanıldığı kısmi bir yineleme söz konusudur: "Sonbaharda yapraklar çatırdar. Her bir ağaç da diker küskün bakışlarını toprağa".

"Yaprak" ve "ağaç" sözcüklerinin geçtiği yukarıdaki cümlede ise parça-bütün ilişkisinin söz konusu olduğu bir yineleme durumu vardır.

Yüzey metindeki sözcük ve tümce arasında ilişkiyi sağlayan dilbilgisel bağıntıların kullanımına dayanan dilbilgisel bağlaşıklık ise gönderim, değiştirim, eksilti, bağıntı öğeleri, koşutluk, zaman ve görünüş, işlevsel tümce yapısı ve örtük anlatım ile sağlanmaktadır. Metin yüzeyindeki gereksiz yinelemelerden kaçınmak için başvurulan dilbilgisel bir yöntem olan ve tek başına anlamı olmayıp içinde bulunduğu bağlam ile işlevsellik kazanan gönderim, genellikle zamir ve sıfat tamlamaları ile sağlanmaktadır (Beaugrande and Dressler, 1981: 60). Örnek olarak:

Ali: "Uzay niye halâ gelmedi?"

Ayşe: "Geliyor işte bak!"

"İşte" sözcüğünün metin içimde bir karşılığı olmamasına karşın metin dışında "Uzay" sözcüğüne gönderimde bulunmaktadır. Gönderim kendi içinde iç ve dış gönderim olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Gönderim öğesinin metin dışı bir kavrama gönderimde bulunması ve okuru metne dahil etme durumunda dış gönderim söz konusu iken -ki bu durum metin içi bağlaşıklık durumuna hizmet eden bir işlev değildir, iç gönderimde gönderim öğesi metnin anlamsal bütünlüğünü sağlamak amacıyla metin içindeki bir sözcüğe göndermede bulunur: Olacakları o önceden tahmin etmişti. Haklıymış Uzay".

İç gönderim ön ve art gönderim olarak iki türde gerçekleştirilebilir. Yukarıdaki cümlede olduğu gibi ön gönderim ile metinde ileride kimliği açıkça belirtilecek olan kavrama ait örtük göndermede bulunularak metne sürükleyicilik kazandırılır (Coşkun, 2005: 56). Ön gönde-

rimden daha fazla başvurulan bir dilbilgisel bağlaşıklık biçimi olan art gönderim ise metinde daha önce anılan bir sözcüğe zamirlerle, niteleme sıfatları veya kişi ekleri ile göndermede bulunulması anlamına gelmektedir. Örnek olarak: "Bulut beni dinlemiyordu bile. Onun aklı fikri oyundaydı".

Metin yüzeyinde somut olarak kendini görünür kılan bir başka dilbilgisel bağlaşıklık biçimi olan değiştirim metinde daha önce anılan bir öğenin yerine geçecek başka bir dilsel öğenin kullanılmasıdır. Değiştirimi gönderimden farklı kılan ise değiştirimin iki öğe arasında anlamsal ilişki değil dilbilgisel ilişki kurmasıdır (Halliday and Hasan, 1976: 89). Örnek vermek gerekirse: "Kitabımı kaybettim. Yeni birini almalıyım".

Yukarıdaki tümcede "birini" sözcüğü "kitap" sözcüğü yerine geçen bir değiştirim öğesidir ve kendinden önce kullanılan "kitabım" sözcüğüne art gönderimde bulunmaktadır.

Bir başka değiştirim öğesi cümlede anlam kaybına yol açmayacak şekilde öğenin eksiltilmesidir fakat eksikliğine rağmen okuyucu/dinleyici tarafından alımlanabilmesidir (Halliday and Ruqaiya, 1976: 142). Örnek verecek olursak:

Ahmet: "Ne arıyorsun?"

Ayşe: "Anahtarımı".

Yukarıdaki cümlede "anahtarımı arıyorum" yerine "anahtar" eksiltili olarak kullanılmıştır ve okurun/dinleyicinin eksiltiyi tamamlaması beklenmektedir. Metin içinde dilbilgisel bağlaşıklığı sağlayan bir başka öğe ise bağıntı öğeleridir. Bir tümcenin öğeleri arasında ilişki kurmaya yarayan bu bağıntı öğelerini ekleyici (ve, veya, ya, ya da), nedenleyici (için, çünkü, vb.), çeliştirici (oysaki, fakat, vb.), zamansal (önce, sonra, vb.), karşılaştırıcı (göre), sonuçlayıcı (demek ki, yoksa, vb.) bağıntı öğeleri olarak sınıflandırmak mümkündür. Örnek olarak: "Yüzü pek masum, fakat huyu pek şirret".

"Bir yapıyı tekrar etme fakat onun içini yeni öğelere doldurma[ya]" (Beaugrande and Wolfgang, 1981: 49) yarayan koşutluk öğeleri ise gereksiz tümce tekrarını engelleyen ve metne anlam zenginliği katan (Aydın ve Torusdağ, 2014: 123) bir başka metinsellik ölçütüdür. Örnek olarak: "Kara bulutlar dağılmayacak mı, güneş parılda**mayacak mı**, tohumlar patla**mayacak mı**, çiçekler aç**mayacak mı**?"

Yukarıdaki tümcede yüklemlerin kökenine sırasıyla olumsuzluk eki (ma), gelecek zaman eki (cak), üçüncü tekil şahıs eki ve soru eki (mı) getirilerek bir koşutluk sağlanmıştır. Buna benzer şekilde metinde zamanı ifade eden zaman ve görünüş belirten dilbilgisel yapılar da metnin en önemli öğeleri arasındadır. "Kişisel, öznel bir anlatımı yansıtması, konuşanca eyleme yeni bir değer yüklemesi" (Aksan, 2000: 102) bakımından zaman, görünüş ve kip önemli bir işleve sahiptir. Bu dilbilgisel öğelerin bir benzeri de sıradan tümce söz diziminin dışına çıkan ve devrik tümce inşa etmeye yarayan işlevsel tümce yapısıdır. Örnek olarak: "Beş kuruşu da yok zavallı kadının".

Metinde sözcük tasarrufuna gidilerek anlatmak istenenin okurun/dinleyicinin kültürel birikimine bırakıldığı, bu şekilde okurun/dinleyicinin metnin içine dahil ediği bağlaşıklık öğesi ise örtük anlatımdır. Sezdirimsel yolla örtük şekilde ifade edilen bu anlatım biçimi ile metnin somut dünyasının dışına çıkılmakta ve okurun/dinleyicinin hayal dünyasının kapıları aralan-

maktadır. Örnek verirsek: "Beni artık anlamaya başladın". Verilen tümcede metinde belirtilmese de hitap edilen kişinin ben anlatıcıyı daha önce anlamadığı sonucuna ulaşılmaktadır.

Bu çalışmada Franz Kafka'nın "Melezleme" adlı öyküsü metin dilbilimsel ölçütler arasında yer alan sözcüksel ve dilbilgisel bağlaşıklık ölçütleri açısından incelenecektir ve öyküde bu sözcüksel ve dilbilgisel düzeneklerin nasıl konuşlandırıldığı tespit edilmeye çalışılacaktır.

I. Kafka'nın "Melezleme" öyküsünde bağlaşıklık düzeneği

Metnin yüzey yapısında yer alan ve sözcüklerin aynen ya da kısmi olarak tekrarlanması, eş, yakın veya karşıt anlamları ile kullanılması, alt-üst veya parça-bütün ilişkisi çerçevesinde kullanılmasına dayanan sözcüksel bağlaşıklık düzenekleri metnin bütünlüğünün sağlanmasına katkı sağlayan küçük yapı ölçekleridir. Şimdi bu sözcüksel ölçeklerin Kafka'nın "Melezleme" öyküsünün anlam dünyasının oluşumuna nasıl katkı sağladığına bakalım: 528 sözcükten oluşan metin "kedi", "kuzu" ve "hayvan" kavramları etrafında örüntülenmektedir. Metinde "hayvan" sözcüğü on dört "kedi" sözcüğü dokuz, "kuzu" sözcüğü dokuz, "baba" sözcüğü üç, "miras" sözcüğü üç ve "çocuk" sözcüğü dört kere yinelenmektedir. Aynı zamanda birinci tümcedeki "hayvan" sözcüğü metnin 3, 11, 14, 16, 17, 20, 21, 24, 27, 31, 37. tümcelerinde, "kedi" sözcüğü 1, 3, 4, 6, 18, 26, 29, 31. tümcelerde, "kuzu" sözcüğü 3, 4, 6, 18, 26, 29, 31. tümcelerde, "baba" ve "miras" sözcükleri 2, 30 ve 37. tümcelerde, "çocuk" sözcüğü ise 12, 13, 14, 17. tümcelerde aynı şekilde yinelenmektedir ve öykünün bu sözcükler etrafında döndüğüne vurgu yapılmaktadır. İncelenen metnin 4. tümcesindeki "hem zıplamaya hem sürünmeye", 6. tümcesindeki "tabanları yağlıyor ama bir kuzuya rastgeldi mi saldırmaya kalkıyor" (Kafka, 2012: 53) ve 4. tümcesindeki "vahşi parıltı, yumuşak" şeklindeki zıt anlamlı sözcüklerin kullanımı metindeki bir bağlaşıklık öğesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Buna benzer şekilde 36. tümcede ("yere atlıyor, sıçrayarak odanın içinde dolaşmaya başlıyor") sözcük tekrarından kaçınmak amacıyla metnin anlamsal bütünlüğünü zedelemeyecek şekilde "sıçramak" sözcüğünün eş anlamlısı olan "atlamak" sözcüğüne yer verilmiştir. Ayrıca metnin 1. tümcesinde "Yarı kedi yarı kuzu, garip bir hayvanım var" (Kafka, 2012: 53) ifadesinde üst terim-alt terim ilişkili sözcük kullanımı ile yinelemenin farklı bir biçimine başvurulmuştur. Buna benzer şekilde aynı sözcüklerin farklı şekilde kullanıldığı kısmi yinelemeler de metinde dikkat çekmektedir: 21. tümcedeki "duymuyor" sözcüğü 22. tümcede "duyumsuyor", 27. tümcede "duygusu" ve 29. tümcede "duyguları" şeklinde yinelenmektedir. Ayrıca 4. tümcedeki "başı" sözcüğü 5. ve 36. tümcelerde "başlıyor", 16. tümcede "başkası", 27. tümcede "başına" ve 35. tümcede "başımı" şeklinde karşımıza çıkmaktadır. "Korku" sözcüğünün kısmi yinelemelerine ise 21. tümcedeki "korkmuyor", 31. tümcedeki "korkuyor" ve 31. tümcedeki "korku" sözcüklerinde rastlanmaktadır. "Bakmak" sözcüğünün metindeki farklı türlerdeki yinelemeleri ise 21. tümcede "bakınma", 23. tümcede "bakımını" ve 34. tümcede "bakıyor" şeklindedir.

Sözcüksel bağlaşıklık ölçütünün bir diğeri olan eşdizimsel örüntüleme aynı anlamsal alana alanına ait sözcüklerin birlikte kullanımı ile oluşturulmaktadır. Bu noktada metinde kedi motifi etrafında eşdizimsel örüntülenen sözcükler "vahşi parıltı, farelerden iğrenmek,

miyavlamak, şekerli süt, sokulmak, koklamak, bıyıklar, patiler ve sıçramak"tır. Metinde "koyun" motifi etrafında örüntülenen sözcükler ise "post, yumuşak post, kasap bıçağı" dır. "Hayvan" motifi etrafında örüntülenen eşdizimsel sözcükler ise "yavru, kedi, kuzu, koyun, köpek, miyavlamak, saldırmak, zıplamak, sürünmek, koklamak, beslenmek ve pati"dir.

Dilbilgisel bağlaşıklık birimleri metnin derin yapısının çözümlenmesinde yardımcı rol üstlenmektedir. Metnin yüzey yapısındaki dilbilgisel bağlaşlığın sağlanması ise öngönderim, artgönderim, eksilti, değiştirim, bağıntı öğeleri, koşutluk, zaman-görünüş-kip, işlevsel tümce yapısı ve örtük anlatım gibi biçem birimleriyle sağlanmaktadır. Kafka'nın "Melezleme"sinde birazdan ele alacağımız dış gönderimlerle ise okuyucu metne dahil edilmektedir. Ben anlatıcının perspektifinden aktarılan öyküde ben anlatıcıya ilişkin zamirler olan "ben" benimmiş", "kendimi", "bana" "beni", "hangimizin", "yanımdaki"nin kim olduğu metinde belirtilmemektedir ve bu zamirlerin kime göndermede bulunduğu okuyucunun bilgisine ve hayal gücüne bırakılmaktadır. Öte yandan metin içinde ön ve art gönderimlerle okurun dikkatini bir noktaya çeken bağlaşıklık öğelerine de rastlanmaktadır. On beşinci tümcede geçen "Durup dururken, şeytanın bile aklına gelmeyecek sorular yöneltiyorlar bana" ifadesinde örtük şekilde verilen ifadeyle bir öngönderimde bulunulmaktadır ve on altıncı tümcede gönderimde bulunulan sorular sıralanmaktadır: "Bu hayvan neden varmış, neden başkasının değil de benimmiş, bu hayvandan daha önce de yaşayan bir örnek var mıymış, ya ölünce ne olacakmış, tek başına sıkılmıyor muymuş, yavrusu neden yokmuş, adı neymiş ve benzerleri" (Kafka, 2012: 53-54). Buna benzer şekilde on dokuzuncu tümcede bir öngönderim ve ardından açıklaması söz konusudur: "Yine de bekledikleri olmadı, bir kavgaya tanık olamadılar" (Kafka, 2012: 54). Yine yirmi yedinci tümcede önce okuyucunun dikkati çekilmektedir ve ardından gelen tümcede örtük yapı açıklığa kavuşturulmaktadır: "[…] bu ruh durumu içinde sallanan sandalyeye oturmuş, kucağımda hayvan otururken ne göreyim; hayvanın o büyük bıyıklarından yaşlar akıyor" (Kafka, 2012: 54). Son olarak metnin otuz birinci tümcesinde de okuyucuyu metne odaklayan bir ön gönderime rastlanmaktadır: "Birbiriyle bağlantısı olmayan iki ayrı korku var hayvanın içinde; hem kedi hem kuzu gibi korkuyor" (Kafka, 2012: 55).

Metinde kendini şahıs, dönüşlülük, işaret, ilgi, belirsizlik ve soru zamirleriyle görünür kılan artgönderim iki tümce arasında ilişki kurmaya yarayan bir başka bağlaşıklık öğesidir. Şimdi bu artgönderim *öğelerinin inceleme metnine nasıl ince bir iplikle nasıl dokunduğuna bakalım: Metinde zamirlerle sağlanan* artgönderimler şunlardır:

> [O] [Benim] Babamdan, diğer eşyayla birlikte miras bana, büyüyüp kendini göstermesi benim [O] Önceleri kediden çok kuzuydu, şimdi iki hayvandan da eşit özellikler taşıyor. [Onun] Başı ve pençeleri kedi, [onun] gövdesinin biçimi ve iriliği kuzu, gözlerinde yanıp sönen vahşi parıltı, yumuşak ama diri postu, devinimlerinin hem zıplamaya hem sürünmeye benzemesiyle, hem kedi hem kuzu […] [O] Pencere pervazına yerleştiğinde güneşten keyiflenip mırıldanmaya başlıyor, çayırlık alana çıkmayagörsün deliler gibi koşmaya başlıyo**r**, böyle anlarda onu tutabilmek ne mümkün! [O] Kedi gördü mü tabanları yağlıyor ama bir kuzuya rastgeldi mi saldırmaya kalkıyor. [O] Mehtap çıktığında oluklarda tur atmaya bayılıyor. [O] Tam anlamıyla miyavlamıyor ama, fareler-

> den iğreniyor […] Şekerli sütle besliyorum onu, öyle **(**benim**)** hoşuma gidiyor ki! [O] Sütü o yırtıcı hayvan dişlerinin arasından büyük yudumlarla alıyor […] Ben hayvanı (benim) kucağımda tutarken komşu çocuklar (benim) çevremi sarıyorlar […] [O] neden başkasının değil de benimmiş, bu hayvandan daha önce de yaşayan bir örnek var mıymış, ya ölünce ne olacakmış [o] ya ölünce ne olacakmış, [o] tek başına sıkılmıyor muymuş, yavrusu neden yokmuş, adı neymiş ve benzerleri […] [Ben] Bu sorulara yanıt yetiştireceğim diye hiç sıkıntıya sokmuyorum kendimi, [benim] sesimi çıkarmadan (benim) kucağımdaki hayvanı göstermekle yetiniyorum. Kimi çocuklar yanlarında bir kedi getiriyorlar, bir keresinde iki kuzu getiren bile oldu. Yine de [onlar] bir kavgaya tanık olamadılar […] [O] Bana sokuluyor, [benim] kollarımın arasındayken her yerden daha rahat duyumsuyor kendini […] [O] Onun bakımını üstlendiğimiz için [bizim] ailemize bağlı. [Ben] Bu bağlılığın olağanüstü bir şey sayılması gerektiği kanısında değilim […] [O] Kimi zaman beni kokluyor ve [benim] bacaklarımın arasından geçmeye çalışıyor, [ben] çok gülüyorum [o] bunu yaptığında […] [ben] bu ruh durumu içinde sallanan sandalyeye oturmuş, [benim] kucağımda hayvan otururken ne göreyim […] [O] hem kedi hem kuzu gibi korkuyor. [O] Bu yüzden postuna sığmıyor. [O] Kimi zaman [benim] yanımdaki koltuğa atlayıp ön patilerini [benim] omzuma dayıyor, [kendi] ağzını kulağıma yaklaştırıp bir şeyler söyler gibi davranıyor. [O] Sonra öne eğilip [ben] [onun] söylediklerini anlamış mıyım, denetlemek ister gibi [benim] yüzüme bakıyor. [Ben] [onun] Gönlünü hoş etmek için anlamış gibi [benim] başımı sallıyorum. [O] Çok seviniyor buna, yere atlıyor, sıçrayarak odanın içinde dolaşmaya başlıyor […] [Ben] bu kurtuluşu ona bağışlayamam. Bu nedenle [o] beni o mantıklı işe yöneltmeye ne denli çalışırsa çalışsın, [onun] kaçınılmaz yazgısı onu nefes alamaz hale getirene dek beklemeli (Kafka, 2012: 53-55).

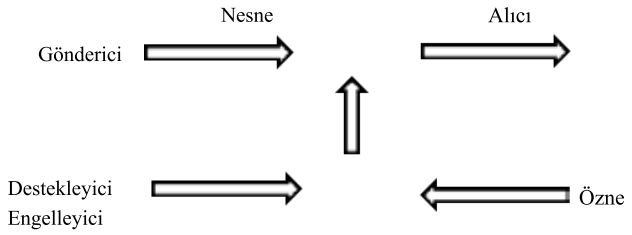
Yukarıda da görüldüğü gibi cümlenin öznesi bazen metin içinde açıkça bulunmasa da yüklem eki eylemi yapan kişiye göndermede bulunabilmektedir. Yine "babamdan, kucağımda, çevremi, benimmiş, sesimi, kollarımın, bana, onun, ailemize, beni, benim, bunu, buna ve onu" sözcüklerinde olduğu gibi iyelik ekleri de örtük biçimde zamir rolü ve "kendimi ve kendini" sözcükleri de dönüşlülük zamiri rolü üstlenerek kendinden sonraki nesneye artgönderimde bulunmaktadır. Buna benzer şekilde metinde "deliler gibi, her yerden daha rahat, hem kedi hem kuzu gibi, bir şeyler söyler gibi, denetlemek ister gibi, anlamış gibi" edat ve zarflarla metin için karşılaştırma gönderiminde bulunulmaktadır. Bu noktada tümceye dayalı değiştirime örnek olarak da "böyle" sözcüğü gösterilebilir. Metindeki "böyle" sözcüğü "Pencere pervazına yerleştiğinde güneşten keyiflenip mırıldanmaya başlıyor, çayırlık alana çıkmayagörsün deliler gibi koşmaya başlıyor" tümcesine karşılık gelmektedir. Benzer şekilde "Çok gülüyorum bunu yaptığında" tümcesindeki "bunu" sözcüğü de "Kimi zaman beni kokluyor ve bacaklarımın arasından geçmeye çalışıyor" tümcesine göndermede bulunmaktadır.

Metin içinde, "söylenmemesine rağmen anlaşılan" (Coşkun, 2005: 66) bir dilsel düzenleme olan eksiltmeye de rastlamaktayız. "Önceleri kediden çok kuzuydu, şimdi iki hayvandan

da eşit özellikler taşıyor" tümcesindeki "özellikler taşıyor" sözcük öbeği kendinden sonra gelen "Başı ve pençeleri kedi, gövdesinin biçimi ve iriliği kuzu, gözlerinde yanıp sönen vahşi parıltı, yumuşak ama diri postu, devinimlerinin hem zıplamaya hem sürünmeye benzemesiyle, hem kedi hem kuzu (özelliklerini taşıyor)" tümcesinde silinse de tümcenin anlaşılırlığı bu durumdan etkilenmemektedir. Benzer şekilde "Sonra öne eğilip söylediklerini anlamış mıyım, denetlemek ister gibi yüzüme bakıyor" tümcesini takip eden **"**Gönlünü hoş etmek için [söylediklerini] anlamış gibi başımı sallıyorum" tümcesinde de eksiltili bir anlatım söz konusudur. Yine aynı şekilde metinde geçen "yavrusu neden yokmuş, adı neymiş ve benzerleri**"** tümcesindeki "ve benzerleri" şeklindeki eksiltili anlatım ile okurun veya dinleyicinin alımlamasını etkin kılınmaktadır.

İncelenen metindeki ekleyici bağıntı öğelerine örnek olarak ise "hem kedi hem kuzu" ve "Başı ve pençeleri kedi", "gövdesinin biçimi ve iriliği kuzu" gibi "ve" ve "de" bağlacı ile kurulan bağlaşık tümceler gösterilebilir. Metindeki karşıtlık bildiren bağıntı tümceleri "ama", "yine de" ve "karşın" bağlaçlarıyla sağlanırken, açıklama bildiren bağıntı tümceleri "için" bağlacı ile ve örnekleme bildiren bağıntı tümceleri "gibi" bağlacı ile kurulmuştur. Metindeki zaman-sıralama bildiren bağıntı öğelerine örnek olarak ise "dek" ve "bir keresinde" ve "kimi zaman" bağlaçları ve açıklama bildiren bağlaçlara ise "bu nedenle" verilebilir.

Her metinde temel bir dönüşüm etrafında dönen genel bir dönüşüm söz konusudur ve yine her temel dönüşüm, kendi içinde bir alt dönüşümü olan ve "oluntu" adı verilen ve anlatının ana dönüşümüne eklemlenen metin parçalarından oluşur (Günay, 2007: 152). Bu, anlatının her bir katmanında bir karakterin bir izleği üstlenmesi anlamına gelmektedir ki onların üstlendiği izlekler anlatının ana katmanını oluşturur. Greimas'ın eyleyenler olarak adlandırdığı bu karakterler her anlatı katmanında farklı rollerde karşımıza çıkmaktadır. "Metnin organizasyonunu gün yüzüne çıkart(ma)" (Everaert-Desmedt'ten akt. Uçan, 2016: 207) işlevine yarayan kesitleme işleminde anlatı kesitlere ayrılır ve her kesitin eyleyenler ilişkisinde bir gönderici (G1), bir alıcı (A1), bir nesne (N1), bir özne (Ö1), bir destekleyici (D1) ve bir engelleyici (E1), bir bağlaşım (Ç) veya ayrışım (U) ve bir dönüşüm (®) durumu söz konusudur:

Görsel 1: *Yücel, 2005*

Şimdi biz de Kafka'nın "Melezleme"sindeki anlatı kesitlerini bu eyleyenler ilişkisi bağlamında ele alalım: Öykünün birinci kesitinde ben anlatıcı (Ö1) hem kediye hem kuzuya benzeyen garip hayvanıyla (N1) birliktedir ve ondan kurtulmayı arzu etmektedir, ki eserin sonunda kasap bıçağını bir alternatif olarak düşünür. Anlatının temel katmanını oluşturan ana karakterin bu tuhaf hayvandan kurtulma arzusu (G1) temel dönüşümün başlangıcını (D) ve

ondan kurtulmaktan vazgeçmesi (E1) ise bu dönüşümün bitişini (D^1) imlemektedir. Tabi öyküde ben anlatıcı rolündeki özne, nesne rolündeki tuhaf hayvana sahip olduğu için onunla bir bağlaşımı (Ç) söz konusudur. Öte yandan öznenin nesneden ayrışmasını (U) yani kurtulmasını sağlayacak olan kasap bıçağı eşkalindeki obje ise eyleyenin destekleyicisi (D1) ve hayvanın mı yoksa ben anlatıcının olduğu belli olmayan gözyaşları eyleyenin engelleyicisi (E1) konumundadır. Kısaca belirtmek gerekirse anlatı izlencesinin dönüşümü nesne ile bağlaşık durumdaki öznenin nesneden kurtulmasıyla gerçekleşecektir: Aİ: [(Ö1 ∩ N1)→(Ö2 U N1).

Öte yandan bu temel dönüşüm izleğinin içinde alt dönüşümler de bulunmaktadır. Örneğin bu garip hayvan ben anlatıcıya babasından miras kalmıştır. Bu noktada miras bırakan baba gönderici (G2), miras bırakılan garip hayvan nesne (N1), ben anlatıcı ise alıcı (A1) rolündedir ve anlatı izlencesinin ikinci kesiti, ben anlatıcının sahip olmadığı bir nesneye miras yoluyla sahip olması etrafında örüntülenmektedir: Aİ: [(Ö1 U N1)→(Ö2 ∩ N1).

Anlatının ikinci kesitinde ise kedi-kuzu karışımı olan tuhaf hayvan pencere pervazında durmaktadır ve güneşten keyiflenip mırlamaktadır. Bu noktada hayvanın güneşlenme isteği gönderici (G3), güneş ışınları nesne (N2) ve alıcı bu tuhaf hayvandır (A2). Yine benzer şekilde pencere pervazı burada destekleyici (D2) bir işleve sahiptir ve özne rolüne giren tuhaf hayvan (Ö2) çayırlık alanda koşmaya başlamaktadır. Engelleyici rolünde (E2) karşımıza çıkan ben anlatıcının ise onu tutması mümkün olmamaktadır. Kısaca; ikinci kesitin eyleyenler modeli şu şekildedir: Aİ: [(Ö1 ∩ N1)→(Ö1 U N1).

Anlatının üçüncü kesitinde ise gönderici rolü üstlenen bu sefer çocukların tuhaf hayvana ilişkin yönelttikleri sorulardır (G4) ve bu soruların nesnesi tuhaf hayvanın kendisidir (N1). Soruların alıcısı (A1) ben anlatıcıdır. Bu kesitin eyleyen modelinde destekleyici rolünde olan (D3) çocukların yanlarında getirdikleri bir kedi ve iki kuzudur. Eyleyen modelinin öznesi olan (Ö2) tuhaf hayvan ise bir tepki vermeyerek ben anlatıcının kucağında sakince kalır ki bu, özne ve nesne arasındaki ayrışımın kalktığı bir dönüşümün söz konusu olduğunu imlemektedir. Kısaca vermek gerekirse: Aİ: [(Ö1 U N1)→(Ö1 ∩ N1).

Anlatının dördüncü kesitinde gönderici (G5) işlevindeki ben anlatıcının tüm işlerinin ters gitmesi ben anlatıcıda (A1) kötümserlik duygusu (N3) yaratır. Bu eyleyen modelinde ben anlatıcının kucağındaki tuhaf hayvan (Ö2), bıyıklarından akıttığı göz yaşları ile (D4) ben anlatıcının derdine destek olur. Kısaca: Aİ: [(Ö2 U N3)→(Ö2 ∩ N3).

Anlatıcının beşinci kesitinde tuhaf hayvanın içindeki korku duyusu (G6) tuhaf hayvanı (N1) harekete geçirmektedir ve bu duygunun tesirindeki tuhaf hayvan (A2) bir şeyler söylemek ister gibi insani özellikler sergilemektedir. Bu noktada tuhaf hayvanın sesini duyurmak istediği ben anlatıcı (D5) onu destekleyici bir tutum sergilemektedir ve tuhaf hayvan (Ö2) engelleyici (E3) postuna rağmen yere atlayıp odada dolanmaya başlamaktadır. Bu özne ile nesnenin ayrışımı imleyen bir durumdur: Aİ: [(Ö2 ∩ N1)→(Ö2 U N1).

Anlatının son bölümü olan yedinci kesitte ise ben anlatıcı içgüdüsünün (G7) etkisinde tuhaf hayvanı (N2) kasap bıçağının (D6) yardımı ile kesmeyi düşünse de ben anlatıcı (Ö1) kaçınılmaz yazgıya (E4) teslim olarak bu eylemini icra etmekten vazgeçmektedir. Bu şekilde ben anlatıcı olan özne ile tuhaf hayvan rolündeki nesne arasındaki ayrışım sonsuza dek kalkarak dönüşüm tamamlanır. Aİ: [(Ö1 U N2)→(Ö1 ∩ N2).

Sonuç

Dile bir metin olarak yaklaşan metindilbilimsel metin analizlerinde bağlaşıklık, bağdaşıklık, amaçlılık, durumsallık, kabul edilebilirlik, bilgisellik ve metinler arası ilişki olmak üzere yedi ölçütten yararlanılmaktadır. Bu ölçütlerden küçük ölçekli yapı kategorisinde yer alan ve sözcüksel ve dilbilgisel olarak ikiye ayrılan bağlaşıklık, küçük yapı düzeyindeki sözcük ve tümce arasındaki anlamsal ilişkiyi incelemeye yönelmektedir. Bu çalışmada Franz Kafka'nın "Melezleme" adlı öyküsü metin dilbilimsel ölçütler arasında yer alan sözcüksel ve dilbilgisel bağlaşıklık ölçütleri açısından incelenmiştir ve öyküde yer alan bu sözcüksel ve dilbilgisel düzenekler çözümlenmiştir. Bu şekilde incelenen öykünün küçük ölçekli yapısına ışık tutulmaya çalışılmıştır.

Notlar

1. Doğrudan alıntılarda yazım ve noktalama tercihleri korunmuş; altı çizili biçimde yazılan ifadelere tarafımdan vurgu yapılmıştır.

Kaynaklar

Aksan, D. (1982). *Dilbilim seçkisi: Günümüz dilbilim çevirileriyle ilgili yazılardan çeviriler*. Ankara: TDK.

Aksan, D. (2000). *Her yönüyle dil.* Ankara: Türk Dil Kurumu.

Aydın, İ. ve Torusdağ, G. (2014). *Türkçe* öğretimi ç*erçevesinde yazınsal bir metin çözümleme* ö*rneği olarak Refik Halit Karay'ın garip bir hediye'si*. Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi. Cilt 3. Sayı: 4. s. 109-134.

Beaugrand, R. A. and Dressler, W. U. (1981). *Introduction to text linguistics*. London and New York: Longman Group Limited.

Coşkun, E. (2005). *İlköğretim öğrencilerinin öyküleyici anlatımlarında bağdaşıklık, tutarlılık ve metin derlementleri.* (Yayımlanmamış doktora tezi). Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Türkçe Öğretmenliği Bölümü, Ankara.

Dilbilim sözlüğü. (2011). İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi.

Dilidüzgün, Ş. (2008). *Türkçe öğretiminde metindilbilimsel bağlamda uygulamalı bir yaklaşım.* (Yayımlanmamış doktora tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türkçe Eğitimi Bölümü, İstanbul.

Dressler, W. and Beaugrande, R. A. (1981). *Introduction to text linguistics*. London: Longman.

Günay, D. (2007). *Metin bilgisi*. İstanbul: Multilingual.

Halliday, M. A. K. and Ruqaiya, H. (1976). *Cohesion in English.* London: Longman.

Hengirmen, M. (1999). *Dilbilgisi ve dilbilim terimleri sözlüğü.* Ankara: Engin.

Jeanrond, W. G. (2007). *Teolojik hermenötik*. E. Kuşçu, (Çev.) İstanbul: İz.

Kafka, F. (2012). Melezleme. Y. Majiskül (Çev.). *Hayvan Öyküleri* içinde. İstanbul: Altıkırkbeş.

Kıran, Z. ve Kıran, A. (2010). *Dilbilime giris,* Ankara: Seçkin.

Özünlü, Ü. (1990). *Klasik s*özbilimin *deyişbilimdeki uzantıları.* Dilbilim Araştırmaları Dergisi. Sayı 1. s. 85-94.

Wellek, R. and Warren, A. (1983). *Edebiyat biliminin temelleri*. A. E. Uysal (Çev.) Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı.

Uçan, H. (2016). *Dilbilim, göstergebilim ve edebiyat eğitimi*. İz.

Weinrich, H. (1993). *Dilbilim terimleri sözlüğü*. İstanbul: ABC.